

een antwoord in duizend woorden

Kan iets echt onbeschrijfelijk zijn?

Jamal Ouariachi
is schrijver. Hij woont
in Amsterdam.

Waar ik totaal niet tegen kan, zijn schrijvers die het woord 'onbeschrijfelijk' gebruiken – en dat gebeurt nogal veel, let er maar eens op. Onbeschrijfelijk. Woorden schieten tekort. Geen woorden voor. Onnoemelijk.

Schrijven, zou je zeggen, is juist de poging om lastig te verwoorden fenomenen in woorden uit te drukken. Een schrijver die iets onbeschrijfelijk noemt, is geen schrijver.

Trouwens, ook wanneer niet-schrijvers een fenomeen markeren als 'onbeschrijfelijk', slaat bij mij de ergernis toe. In de hevigste mate gebeurde dat tijdens de vele frustrerende gesprekken die ik in de loop van mijn leven gevoerd heb met religieuze of spirituele mensen over de aard van God of het universum, of over het soort ervaring waar je vooral van bekeerlingen over hoort – een moment van diepgaand inzicht dat zij toeschrijven aan een of andere goddelijke of anderszins hogere, bovennatuurlijke macht. Zulke ervaringen worden vaak troebel omschreven als enerzijds een verlies van het zelf (hoe weet je dat dan?) en anderzijds een sterke verbondenheid met het gehele universum (alle 46 miljard lichtjaren?). Het is wat boeddhisten wel aanduiden als 'onthechting'. Het is wat mensen die een bijna-doodervaring achter de rug hebben, omschrijven als een toestand van 'oneindige kennis' en 'onvoorwaardelijke liefde'. Vage abstracties, falende beschrijvingskunst.

Ik ben misschien een droogkloot, maar ik neem geen genoegen met onbeschrijfelijkheid. Als je in staat bent je een mystieke ervaring te herinneren, dan moet die ervaring ergens in je brein zijn opgeslagen. Anders gezegd: er bestaat een neu-

le-mentale representatie van. En hoewel het moeilijk kan zijn om daar woorden aan te geven, is het niet principieel onmogelijk.

(270)

Ook in de tastbare werkelijkheid blijkt onbeschrijfelijkheid een veelvoorkomend probleem. Binnen de astrobiologie, het interdisciplinaire wetenschapsveld dat zich onder meer bezighoudt met het ontstaan en de vroege evolutie van leven (en dus niet alleen, zoals de naam lijkt te suggereren, met buitenaards leven), bestaat tot mijn blijvende verbazing geen overeenstemming over de definitie van het begrip leven. Leven! Een woord dat we misschien wel dagelijks en vrij klakkeloos gebruiken! Maar een sluitende omschrijving geven van wat dat alledaagse gedoe nu precies behelst, waar het begint en waar het eindigt – dat blijkt stervensmoeilijk.

Als iemand mij zegt dat ik niet kan ervaren hoe het is om een zwarte lesbische vrouw te zijn, dan antwoord ik: 'Maar jij weet niet hoe het is om een witte heteroseksuele man te zijn die zich voorstelt hoe het is om een zwarte lesbische vrouw te zijn'

Wat het schrijverschap tegelijk heerlijk én moeilijk maakt, is precies de zoektocht naar *le mot juste*. Paradoxaal genoeg voelen veel schrijvers zich aangetrokken tot het gedachtegoed van Ludwig Wittgenstein, van wie de slotregel van zijn *Tractatus Logico-Philosophicus* zijn beroemdste uitspraak is: 'Van dat, waarover niet kan worden gesproken, moet men zwijgen' (hier in de vertaling van, inderdaad, een schrijver: Willem Frederik Hermans). Dat zinnetje wordt nogal eens simplistisch misbruikt als een intellectuele manier om te zeggen: houd je bek. Explicieet nog is een andere uitspraak in de *Tractatus*: 'Er bestaan stellig onuitsprekelijke zaken. Dit toont zich, het is het mystieke.'

Daarmee sluit Wittgenstein zich de facto aan bij het leger van de onbeschrijfelijk-zeggers. Zouden veel schrijvers dáárom van hem houden? Het is wel geruststellend: er is een grens aan wat je kunt uitdrukken, pijnig jezelf niet al te zeer. Je hebt Ludwigs zegen.

(507)

Los van de filosofische luchtflitserij kent het fenomeen van de onzegbaarheid ook concretere, zelfs gevaarlijke kanten. Want de mens zou de mens niet zijn als hij niet rond het onzegbare een prikkeldraadhek zou optrekken. De naam van God, JHWH, mag niet uitgesproken worden – een ingreep waar ik,

gezien de veelvuldige verkrachtingen van mijn eigen naam, best sympathie voor voel, maar ik ben niet zo van het verbieden. Recentere voorbeelden zijn woorden als 'mongool' of 'neger' – en in Nederland woedde onlangs nog een discussietje over het woord 'flikker'.

Maar wacht even, wat heeft het zwartlaken van woordenboeklemmata te maken met het onbeschrijfelijke? Daarvoor moeten we naar het gedachtegoed dat schuilgaat achter de wens om bepaalde woorden op non-actief te zetten. Wat je wel en niet mag zeggen, hangt volgens sommigen af van wie je bent. Dat is een denkbeeld uit de identiteitspolitiek en die houdt zich ook bezig met het geschreven woord. Zo wordt in de literatuur al jaren stennis gemaakt over culturele toe-eigening. Activistische types, vaak van de antipatriarchale of antiracistische kunne, menen dat een witte, heteroseksuele man (hierna, in navolging van JHWH, te noemen: WHM) geen boek zou mogen schrijven over, pakweg, een zwarte, lesbische vrouw (hierna: ZLV). Die WHM zou nooit de ervaring van de ZLV dusdanig volledig kunnen doorgronden dat hij er een overtuigend boek over kan of mag schrijven. De ervaring van de Ander is onbeschrijfelijk. Hek eromheen.

Een bizarre claim. En in de praktijk lulliek. Want als een ZLV een autobiografisch boek schrijft, dat door mij als WHM wordt gelezen, dan krijg ik via dat boek dus inzicht in ervaringen die ik niet zelf heb gehad. Ik zou tien van zulke boeken kunnen lezen en daaruit een soort gecombineerd destillaat kunnen samenstellen dat ik 'de ervaring van de ZLV' kan noemen. Met de nodige trucage zou ik dan, onder pseudoniem natuurlijk, zélf een quasi-autobiografische roman over een ZLV kunnen uitbrengen, en weet u: het zou zo maar kunnen dat lezers dat een prachtig, eerlijk en authentiek document zullen vinden.

En als dan blijkt dat deze Elena Ferrante van de ZLV-literatuur eigenlijk een WHM is, zijn de rapen gaar. Want wat was de verontwaardiging groot toen de echte Elena Ferrante een man bleek. Er zit ook een filosofische kant aan de bezwaren tegen culturele toe-eigening. Als iemand tegen mij zegt: jij kunt nooit ervaren (en dus is het onbeschrijfelijk) hoe het is om een ZLV te zijn, dan zou mijn antwoord luiden: Oh nee? Maar jij weet niet hoe het is om een WHM te zijn die zich voorstelt hoe het is om een ZLV te zijn.'

Een ander weet nooit wat jij je kunt voorstellen.

Uiteindelijk is dat nu net waar we de taal voor gebruiken: om de ander, die niet in onze schedel kan kijken, deelgenoot te maken van wat er in die schedel omgaat. Als we niet op dát vermogen van de taal durven te vertrouwen, dan moeten we misschien inderdaad maar, met Wittgenstein, zwijgen.

Zo'n onbeschrijfelijk cynisch mensbeeld weiger ik te accepteren.

(1000)

Afwisselend zoeken Jeroen Olyslaegers, Charlotte Van den Broeck en Jamal Ouariachi in 1000 woorden een antwoord op een eigen actuele vraag.

